

LUTNIA (182) *sb f*

sg *N* lutniã (41); -ã (31), -a (3), -(a) (7); -a *SapEpit*; -ã : -a *Mącz* (3 : 2). \diamond *G* lutnie (16), lutniéj (5), lutni (3); -e *FalZioł*, *WróbŻółt*, *Leop*, *BielSpr*, *ModrzBaz*, *GórnRozm*, *KochProp*, *KochWr*, *Calep*, *GrabowSet*, *JanNKar*; -éj *RejZwierc*, *KochFr*; -i *PudłFr*; -e : -éj : -i *Mącz* (1 : 1 : 2), *KlonŻal* (1 : 1 : -), *KochPieś* (3 : 1 : -); ~ -e (6) *Mącz*, *KochPieś* (3), *KochProp*, *JanNKar*, -é (1) *KochWr*, -(e) (9); -ej (2) *KochFr*, *KochPieś*; -ej (1) *Mącz*, (e)j (2). \diamond *D* lutni (1). \diamond *A* lutniã (16) *Mącz*, *RejZwierc*, *KochTr*, *KochFr* (2), *KlonŻal* (2), *KochPieś* (2), *GrochKal*, *GórnTroas*, *RybGęśli*, *SarnStat* (2), *WitosłLut* (2); *lutnię* (5) *RejZwierc*, *GórnDworz* (2), *SapEpit* (2). \diamond *I* lutniã (11). \diamond *L* lutni (39), lutniéj (6) *Leop*, *KwiatKsiąż*, *KochProp*, *GrabowSet* (3); -éj (1), -(e)j (5). \diamond *V* lutni (12), lutnio (1) *SzarzRyt*. \diamond *pl* *N* lutnie (4); -e (2), -(e) (2). \diamond *G* luci(e)ń (1) *Leop*, luteń (1) *KochPs*. \diamond *A* lutnie (6); -e (2) *KochPs*, -é (1) *OstrEpit*, -(e) (3). \diamond *I* lutniami (6). \diamond *L* lutniãch (8); -ãch (6) *RejWiz* (2), *Leop* (2), *GórnDworz*, *RejPos*; -ach (2) *GliczKsiąż*, *ZawJeft*.

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVI – XVIII w.*

1. Instrument muzyczny strunowy szarpany, rozpowszechniony w XV – XVII wieku; często w użyciach przenosnych: poezja (szczególnie liryczna), talent poetycki, także gra na lutni; *chelys Murm*, *Mymer*¹, *BartBydq*, *Mącz*, *Cn*; *testudo Mącz*, *Calag*, *Cn*; *fides Mącz*, *Calep*, *Cn*; *cithara*, *lyra Mącz*, *Cn*; *decachordus*, *enneaphtongos Mącz*; *barbiton*, *barbitos Cn* (178) : *Murm* 187; *Mymer*¹ 13v; *lutina*, *lyvthnya BartBydg* 84b; będę ciebie ohwalił lutniã fwięty boże Israelski. lutniã, to ięft gędzbã lutnie. *WróbŻółt* 70/22, Y5; *RejWiz* 179v; *Leop* 1.Par 25/3; *Concordare fides testudinis*, *Náltroyić* *łtruny* *ná* *lutni*. *Mącz* 65b, 51c, 65d, 268c, 285c, 452d; *Socrates* [...] *łtárzuchnym* *będać/ ná* *lutni* *łie* *vczył*. *GórnDworz* H2; *StryjWjaz* A3; *Calag* 325b; *KochPs* 72, 200; *V* *Ciełzna* *moia* *łpiewaczko/ Sappho* *Słowieńka/ ná* *która* *nietylko* *moia* *czáłtká* *ziemieńka/ Ale* *y* *lutnia* *dżiedzicznym* *práwem* *łpaść* *miála*: *Tęś* *ná* *dżizieię* *iuz* *po* *łobie* *okázowála* *KochTr* 7; *KochFr* 69, 78, 93; *Y* *teraz* *po* *zełciu* *twoim* *Neryne* *pláčliwa/ [...]* *Siedzi* *ná* *pialczyłtym* *brzegu* *Amphitry* *łrogiey/ Trzody* *twoiey* *przygládaiać/ pláćze* *lutnie* *drogiey*. *KlonŻal* B3, A4, B [2 r.], B2v; *Nie* *záwždy* *Apollo* *łtrzela/ Ale* *łuk* *z* *lutniã* *podziela* *KochPieś* 47, 48; *PudłFr* 78; *dobrego* *gránia* *na* *lutni/ lutnia* *łamá* *przyczynã* *ięft/ á* *nie* *tę* *miłtrż* *co* *łtrony* *łekce*. *GórnRozm* L2v; *A* *w* *ten* *czás/ o* *Bogini/ złotey* *lutniéy* *moiey* *Doday* *dżwięku* *lubego/ y* *tákiey* *wdżięcznołci/ Coby* *iã* *łpiewáć* *mogła* *podług* *ióy* *godnołci*. *KochPropKKoch* 4; *zá* *nálzého* *wieku* *nie* *iednę/ ále* *dżiewięć* *łtrón* *do* *lutnié* *przydano* *KochWr* 39; *Calep* 188a, 214a, 418b, 1060b; *GrabowSet* E2, I; *RybGęśli* B2v; *JanNKar* B3v; *SarnStat* *7v [2 r.]; *SiebRozmył* K4v; *WitosłLut* A2; *SapEpit* A2, A2v; *Tu* *niechay* *moy* *głos/ choć* *nierowny* *idzie/ W* *twoy* *trop* *Dawidzie*. *Krolu* *łłáchetny/ Poeto* *bezrowny/ Ktorego* *lutnia/ y* *głos* *bálłámowny* *Nie* *zginie* *z* *łaty/ y* *nie* *chylia* *celu* *SzarzRyt* B4.

W *połáczeniu* *z* *przymiotnikiem* *od* *imimia* (4): [*boginie*] *Pierydes* [...] *miełzkáły* *ná* *wzdroiem* *połwięconym* *ná* *Helikonie/ łpiewáiać* *przy* *lutni* *Apollinowey* *áby* *głosniey* *był*. *BielKron* 22; *KlonŻal* A4v; *Do* *Amphionowey* *lutnie* *łpiezły* *łye* *łály* *chutnie* *KochPieś* 24, 39.

W *połáчениach* *szeregowych* (20): *FalZioł* V 51v; *WróbŻółt* 97/5; *Leop* *Gen* 31/27, 1.Par 25/6, 2.Par 20/28; *Dan* 3/15, 1.Mach 13/51; *RejFig* Ccv; *Tez* *niebedzie* *rzcę* *niepołciwa* *łpiewanim* *y* *arfam/ organami/ albo* *lutniã* *ochładzáć* *vmysł* *KwiatKsiąż* P2v; *Cano* *fidibus*, *Gram* *ná* *lutni/ álbo*

ná kobzie *Mącz* 33d, 153b; *RejZwierc* 97v, 158v; *ModrzBaz* 12; Dzięń mię włyfzy litość wyznawiając/ Noc prawdę twoię opowiadając: Nie tylko łowy/ ale y gęłami/ Ale y lutnią/ y fkrzypicami. *KochPs* 139, 216; *WerGość* 212; *OstrEpit* A2; *WujNT* 1.Cor 14/7 [2 r.].

W charakterystycznych połączeniach: dobra lutnia, droga, przedzięczna, przyjemna, strojna, śliczna, wdzięczna, wesola, wzgardzona, złota (2); chwalić lutnią (2), opowiadać; obmawiać na lutni, prorokować, uczyć się; wyłożyć przy lutni.

Przysłowia: Niechay Ofieł ie plewy á da lutni pokoy *RejWiz* 91; NapirwŹe łtáráníe ma być o náuczycieloch [...] áby [...] niebyli iáko ósieł do lutnie przyłtáwieni [*tamquam asini ad lyram adhibeantur*]. *ModrzBaz* 134v.

Kto nie rozwaŹa mądrych łów łuchájąc/ Iáko woł lutnie łucha tráby zájąc. *RejZwierc* 215.

Nie kaŹdy weźmie po Bekwárku lutniéy. *KochFr* 23.

Zwroty: »lutnią [kogo, co] bawić« [szyk zmienny] (3): *ModrzBaz* 12; Nie łá/ Woiewodo zacny/ czáfy po temu/ Abych/ czyniac zwyczajowi dofyć dawnemu/ Vfyzy twoie lutnią báwił/ álbo pieśniami *KochFr* 84. Cf »ręce lutnią bawić«.

»ręce lutnią bawić« (1): Nie moiá to myśl byłá ręce Lutnią báwić/ Y teraz fię ná łkále łwym Boginiom łtáwić. *WitosłLut* A2.

»(i-, przy-, za)gra(wa)ć (a. zagęść itp.) na lutni (a. w lutnię); gra(nie), grający, gracz na lutni; gędzba lutnie« = *fidibus canere Mącz, Calag; pulsare lyram vel citharam pectine Mącz; fidicen Calep; citharizare Vulg* [szyk zmienny] (36; 4 : 1 : 1; 1): *WróbŹółt* V5; *GliczKsiąż* H2; Więc y páni Minerwá teŹ z námi zołtawá/ A ma łyná Ráció co ná lutni grawa *RejWiz* 67v, 25, 27, 91v; *RejZwierc* 4v; Y powiedziano Saulowi iż Dawid vmiał gąć ná lutni. *BielKron* 65, 23; *KwiatKsiąż* I2v; *Mącz* 33d, 54d, 90a, 93b, 126c, 287a, 372b; *GórnDworz* Hv, H2v, Kv, K2, Kk6v; *RejPos* 342v; *RejZwierc* 21v, 100, 158v; *Calag* 326a; *KochPs* 148; *StryjKron* 59; Niechay [...] w lutnią gráią. *KochPieś* 10, 3; *PudłFr* 71; *GórnRozm* L2v; *KmitaPsal* Av; *KochWr* 34; *ZawJeft* 17; *Calep* 418b; *GrochKal* 18; *GórnTroas* 26; Apollo: bądź gotowy z twą lutnią wcołam/ Przygráwáć/ bo łam temu bez ciebie niezdołam. *OstrEpit* A2, A2; *WujNT* 1.Cor 14/7; *Siebsł* K4v.

»naciągać lutnią« (1): *Pectere citharam, Brząkác/ Náciągać lutnią. Mącz* 285d.

»lutnię nawiązać« = *nawiązać struny na lutni* (1): Przeto rychło Apollo łtronámi złotymi Lutnię náwiąŹ (niemielzkay) páłcy łubtylnymi. *SapEpit* A3.

»(po-, za)niechać lutnie« [szyk zmienny] (2): *BielSpr* e2; TRudná rádá w téy mierze/ Przydzie łye roziecháć/ A przez ten czás wełela/ y lutnie zániecháć *KochPieś* 8.

»rozciągnąć jako strunę na lutni« (1): A tako go rozciągnáwłfy iako łtrunę na lutni/ wielkim gozdzem ku krzyŹu przybili. *OpecŹyw* 139v.

»siąć przy lutniej« (1): IAKoŹ cię chwałć/ Pánie/ Siędę przy lutniej łwoiey? *GrabowSet* N4v.

»śpiewać, opiewać przy lutni, piąć na lutni; (ś)pie(wa)nie na lutni« = *ad harmoniam canere Mącz; cantare in citharis Vulg* [szyk zmienny] (3 : 1 : 1; 2): Pfallite domino in cythara [...] Poyćie panu bogu na lutni *WróbŹółt* 97/5, 91/4; *Leop* 1.Par 25 arg, 25/6; *BielKron* 22; *Mącz* 153b; Przy lutniej rym śpiewájąc/ Pámieć dam łwiátu temu/ Ze łerce me włájąc/ Láłkę odniołó/ k tobie przyłtawájąc. *GrabowSet* Lv.

»lutnię wziąć, brać (w rękę)« [szyk zmienny] (4 : 1): *GórnDworz* Kv, Ov; *KochPieś* 39; *GórnTroas* 26; Wziąłem Lutnię ácz w prawdzie dawno nie ćwiczony/ Y na sześć roznych głólow náwiązałem ftrony. *WitosłLut* A2v.

Wyrażenia: »lutnia o dziesięci strunach« (1): Decachordus, Lutnia álbo ynfiżi ynstrument Muzyczny o dziefiący ftrunach. *Mącz* 78d.

»lutnia o dziewięci głosiech« (1): Enneaptongochelim, Lutnia o dziewięci głofiech *Mącz* 103d.

»dźwięk, brzęk lutnie; brzmia lutnie« [szyk 4 : 1] (2 : 1; 2): Y każę vftác mnoftwu piofnek twoich/ á brzęk lućieñ [sonitus cithararum] twoich niebędzie więcey flyffan. *Leop Ez* 26/13; Spieźmy fye k niemu [Panu]/ fpieźmy fye zdziękami/ Y z wdzięcznym luteñ dźwiękiem/ y z pieśnimi. *KochPs* 143, 98; *KochProp* 14; *GrochKal* 18.

»kośoiane lutnie« (1): Tu dwie k ftołu fłużyły/ dwie picie dawály/ Dwie ná kościánych lutniach nadobnie igrály. *RejWiz* 25.

»lutnie wielostronne« (1): Ty rofkaż/ [...] Niech iedni śpiewaią Iednoftáynemi głofy: á drudzy niech gráią/ Bądź w lutnie wieloftronné/ [...] W cytry/ w gęśle/ część w árfy/ część w cymbały brzmiąc *OstrEpit* A2.

peryfr. »krolewna lutnie złotej« = *muza* (1): KRólewno lutnie złotey/ y rymów poćieźnych/ [...] Ty lámá powiedz/ á krés náznác/ póki mamy Płákác *KochPieś* 39.

Szeregi: »lutnia, (albo) arfa« [szyk 3 : 1] (4): żaden [...] za wolnie wyowiconego [!] albo w naukach bieğłego [nie] był poczytan/ ażby według nauki fpiewać/ y na arfie albo na lutniey grać dobrze vmiał. *KwiatKsiąż* 12v; *Mącz* 54d, 126c [2 r.]. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.*].

»lutnia, cytra« (1): Brzmia wdzięczne Lutnie/ złote Cytry *GrochKal* 18. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»lutnia i (albo) gęśli« [szyk 2 : 1] (3): Tubál záfię [wynalazł] piškányá/ ná lutnyách y gęflách grányá *GliczKsiąż* H2; *KochFr* 65; *KochPieś* 10. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*].

»lutnia, (albo) pieśni« (2): Do miłosci. [...] weźmi naprzód z głowy Nápoły iuż przewiędły wieniec fiołkowy. Potym lutnią/ á przy niéy pieśni żálościwé/ Ná iákié fię zdobyło ferce niefczęśliwé. *KochFr* 110, 84. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»lutnia i rym; rym z lutnią« (2; 1): Niefczęśćiu k woli/ á fwoiéy żálości [...] Lutnią/ y wdzięozny rym porzućić mułżę *KochTr* 15; *KochPieś* 39; *RybGęśli* B2v.

»lutnia, (albo) skrzypice« [szyk 2 : 1] (3): *BartBydg* 27; Na wierzbach we frzodku [...] Babilonией zawiefiliłmy lutnie, skrzypice, [...] bo fie nam nie chciało gędzby. *WróbŻółt* 136/2; Corola, Cięcywá v łuku álbo v kufze/ teź ftruná do lutni álbo skrzypic. *Mącz* 65c. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»taniec, lutnią« (2): *BielSpr* c2; Bo co owo młodź ślećie do Włoch dla tańcow/ dla lutnie/ nie przyniofzą owi z sobą tego/ co by Koronie było zdrowo *GórnRozm* D3v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

W przen (2) : Gdy z przytuloną do pierśi tyś fię porozumiał Lutnią/ fłoniem opráwioną/ lam fię *Phoebus* zumiał *KlonŻal* B2v.

Wyrażenie: »mowna lutnią« (1): Czyliłm ia tobie ná to mowną Lutnią dáłá/ Żeby tylko v ciebie w kącie proznowáłá. *WitosłLut* A2v.

a. *W antropomorfizacjach* (25) : Wrocił łrogi *Acheron* żonę [...] Bowiem lutnia y pochlebne łtrony Wyłudzíły ią od łtráłzney *Perfephony*. *KlonŻal* Dv; Lutnia wódz tanców/ y pieśni vczonych/ Lutnia ochłódá myśli vtrapionych *KochPieś* 48; *PudłFr* 19; Wdzięczne lutnie wefołe pieśni wypráwuią/ Nowe rytmy cytáry grzmiące pokázuią. *SapEpit* B3.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym „m(oj)a” [w tym: w apostrofach 6 r.] (11): Zdiąłeś ze mnie wór żáłobny/ A włożyłeś płałzcz ozdoby. Przeto cię wefoła wśzędzie Lutnia moiá wielbić będzie *KochPs* 41, 39, 84, 86, 101, 166; *KochTr* 13; *KochFr* 5; *KochPieś* 40; *KochFrag* 41; Ieśli ieft Cnotá chwały godną wśzędzie/ Tedy ma Lutnia ciebie łławić będzie *SzarzRyt* D4v.

W charakterystycznych połączeniach: lutnia rozkosma, ucieszna (2), wdzięczna (3), złocona (złota) (2); lutnia łławić (wielbić) będzie (2), chwałę dawa,

Zwrot: »lutnia będzie (a. nie przestanie, a woli) łpiewać« (3): Boże móy/ obroncá móy/ vćieozko y zbroiá/ Tobie łpiewáć ná wieki lutnia będzie moiá. *KochPs* 86, 156; Lutnia łwym zwyczáiom gwoli/ O miłości łpiewáć woli *KochFr* 5.

Wyrażenie: »wielostrona lutnią« (1): Powiedz łłowienłki rym/ o wielołtrona Lutni złocona *KochPieś* 53.

W apostrofach (13): Powłtań moie kochánie/ powłtań lutni moiá/ Rułzwá rożánorękiéy zarze z ićy pokoiá. *KochPs* 84, 101, 166; ERato złotowłóła/ y ty wdzięczna lutni/ Skąd poćiechę w łwych trołkach biorą ludźie łmutni: Vłpokóyćie ná chwilę łtraponą myłł moię *KochTr* 14, 13; *KochPieś* 33, 40, 49, 53; KTórégo Bohátérá/ będzie wola twoiá/ Albo królá/ dziś wlpomnieć/ złota lutni moiá? *KochFrag* 41; *SkorWinsz* A2, A2v; Niech kto chce łpiewa: nam łie lutnio máło Pegázłkich zdroiow wody pić dołtáło. *SzarzRyt* D2v.

a. *Tytuł utworu* (3) : LVTNIA NA WESELE Iáłnie Wielmoznego Páná Iego Młczy Páná Ierzego Chodkiewiczá *WitosłLut ktv* A2, A3 źp.

2. *astron. Nazwa gwiazdozbioru* (4) : Ieft y lutnia ná niebie/ którą naprzód łpráwił W dziećinłtwie *Merkurius*/ y łwiátu obiáwił. *KochPam* 11; Siłá gwiazd Pánná włtáiąc ná morze pomyka: W ten czás Lutnia/ y *Delphin*/ w ten czás łtrzáłá znika. *KochPhaen* 21, 10, 23.